

HIINA KIRJAKEEL

ALAN WATTS

Sõnumitooja, nr 19-20, oktoober 1989; nr 21-22, november 1989

Paljukorratud hiina vanasõna lausub, et üks pilt on väärt tuhandet sõna, sest näidata on palju lihtsam kui öelda. Nagu teada, on hiina kirjakeel ainulaadne selle poolest, et seal ei kasutata tähestikku, vaid hieroglüüfe ehk ideogramme, mis on algselt olnud pildid või kokkuleppelised märgid. Sajandite jooksul muutusid luu- või bambusplaatidele kraabitud piktogrammide pintsliiga siidile või paberile joonistatud kujunditeks, mis tuletavad üsna vähe meelde oma esialgset kuju või asja, mida nad tähistavad. Ka on tohutult kasvanud nende arv ja abstraktsiooniaste.

Suurem osa Lääne inimesi ja isegi mõned hiinlased arvavad, et selline kirjaviis on võimatult keeruline ja ebaotstarbekas. Viimasel ajal on palju räägitud hiina keele "ratsionaliseerimisest" sel teel, et võtta kasutusele alfabeetiline süsteem, midagi jaapani *hiragana* ja *katakana* taolist. Mina arvan, et see oleks hukatuslik.

Me ei kujuta ettegi, kui palju alfabeetilise kirjakeelega rahvad kasutavad tegelikult ideogramme. Rahvusvahelised lennujaamad ja autoteed kubisevad neist, sest nende tähendus on kohe kõigile arusaadav, mis keelt keegi ka ei räägiks. Andke vaid voli kujutusvõimele, ja kohe saab selgeks, kui rikas visuaalne keel võiks neist kujunditest välja areneda. On need ja kerge vaevaga arusaadavad peaaegu kõigile, ilma et oleks tarvis õppida kõnelema mingit uut keelt. Igaüks võib neid hääldada omamoodi. Võtaks aga üsna kaua aega, kuni see keel areneks kirjakeeleks ja jõuaks sinna, et tema abil saaks väljendada mõtete ja tunnete peenimad varjundeid. Kuid arvatud saaksid sellest kergesti jagu ja taoliste ideogrammidega võiks keerulisi suhteid ja konfiguratsioone edasi anda palju kiiremini kui pikkade rittaseatud alfabeetiliste lausetega. Ideogrammide annaksid ühe hetkega edasi rohkem informatsiooni ja võtaksid vähem ruumi kui lineaarne, alfabeetiline kiri, mida peab lisaks veel kõigile arusaadavalt hääldama. Kas ei ole äkki mingit seost meie praegu hariduse omandamiseks kuluva aja ja kirjareala pikkuse vahel, mida meie silm suudab korraga haarata?

Universumis pole olemas lineaarset süsteemi. Ta hõlmab lõpmatult palju üheaegselt toimivaid muutujaid, nii et isegi ühe hetke jooksul toimuva tõlkimine lineaarsesse alfabeetilisse keelde võtaks arutul hulgal aega. Kuid jätke universum rahule! Võtke ainult planeet Maa või see, mis toimub pisikeses tiigikeses või isegi ainult aatomi struktuuris. Sellega seoses kerkibki taoistlikus filosoofias esile keele probleem. Lao-zi raamat algab sõnadega: "Kulgetav kulg on püsitu kulg/ nimetatav nimi on püsti nimi" (vt. Lao-zi. Daodejing. LR nr 27, 1979, lk 13). Juba see näitab, et on olemas mingi muu tee looduse kulu mõistmiseks ja sellega läbi käimiseks kui looduse tõlkimine sõnadesse. Seepärast kammitsebki ideograafiline keel loodust vähem kui rangelt lineaarne alfabeetiline keel. Looduses toimub igal hetkel korraga terve hulk kujundeid-kooslusi. Ideograafiline keel on kujundite rida ja sedavõrd küll lineaarne, kuid mitte nii jäigalt lineaarne kui alfabeetiline keel.

Nagu ma ütlesin võtaks palju aastaid aega, enne kui uus kunstlik ideograafiline keel areneks kirjakeeleks. Kuid milleks vaeva näha, kui meil on juba olemas hiina kirjakeel? Seda keelt loeb 800 000 000 inimest (praegu on hiinlasi juba üle ühe miljardi – M. L.), kes hääldavad seda vähemalt seitsmel eri viisil ja eri dialektis (jaapani keel välja arvetud), mis erinevad üksteisest rohkem kui standardne inglise keel koknist või New-Orleansi džäss-argoost. Liatigi pole hiina kirjakeele kuju viimase 2500 aasta oluliselt muutunud, nii et tänapäeva inglise keelt kõneleva inimesel on näiteks Chaucerist palju raskem aru saada kui kaasaegsel hiinlasel Konfutsiusest. Uskumatult keeruline ja idiomaatiline inglise keel on saanud tähtsaimaks rahvusvaheliseks keeleks, kuigi hispaania keel oleks lihtsam. Kas poleks võimalik, et teiseks maailmakeeleks võiks kirjalikul kujul saada hiina keel?

See pole sugugi nii pöörane mõte kui enamikule inimestest võiks tunduda. Meie tavapärase tõrjuva suhtumise põhjuseks hiina hieroglüüfidesse on teadmatusest tulenev eelarvamus. Neid peetakse võõrapärasteks ja veidrateks kõverikeks, "salapärase Ida" viguriteks. Kuigi Kangxi sõnaraamat 1716. aastast sisaldab üle 40 000 hieroglüüfi, kasutab keskmine kirjaoskaja hiinlane neist umbes 5000. Umbes sama palju sõnu kasutab oma emakeeles ka haritud Lääne inimene. Hieroglüüfide meeldejätmise ja äratundmine pole kindlasti raskem kui teiste keeruliste kujundite, nagu eri liiki lillede, taimede, puude ja metsloomade meeldejätmise ja äratundmine.

Teiste sõnadega, hiina keel on lihtsam kui ta paistab ja üldiselt saab teda kiiremini kirjutada ja kõneleda kui inglise keelt. Sõna MAN (inimene) kirjapanemiseks inglise keeles läheb tarvis kümme pliiatsitõmmet, hiina keeles aga ainult kaks (人); MOUNTAIN (mägi) kirjutatakse inglise keeles kaheksateistkümne, hiina keeles kolme joonega (山).

Nagu näha, on ladina suurtähed ideogrammidega võrdväärised, ja kuigi kirjatähtedega meil asi kiiremini läheb, ei anna ka see võrreldagi hiina kiirkirjaga. Nii et kui me tavatseme vastandada oma kirja hiina omale kui suhteliselt keerulisele, teeb asi nüüd 180° pöörde.

Hiina keeles ei tehta ranget vahet sõnaliikide vahel. Nimisõnad ja tegusõnad võivad muutuda üksteiseks, samuti esineda omadus- või määrsõnadena. Nimisõnal puudub tüütu sugu, millega peab omadussõna sobitama, samuti käänded; tegusõnu pole aga vaja pöörata. Kui tarvis, kasutatakse teatud kindlaid hieroglüüfe, et näidata, kas tegevus toimub minevikus, olevikus või tulevikus.

Kuigi see on mõneti sarnane inglise keele grammatikale ja välistab näiteks tegusõna toomise lause lõppu nagu see toimub saksa ja ladina keeles, tuleb siiski hoolega vahet teha sellistel väljenditel nagu (手背) 'käesalg' ja (背手) 'käed selja taga'.

Ma olen kaua propageerinud hiina keele õpetamist keskkoolides, ja mitte ainult sellepärast, et peaksime tingimata ära õppima, kuidas suhelda hiinlaste endiga, vaid sellepärast, et kõikides kõrgkultuuridest erineb nende oma mõtlemisviisi poolest meie kultuurist kõige rohkem. Iga kultuur rajaneb eeldustel, mida võetakse nii enesestmõistetavana, et neid vaevu endale teadvustatakse, ja me saame neist teadlikuks ainult siis, kui õpime tundma väga erinevaid kultuure ja keeli. Standardsetes euroopa keeltes on lauseehitus näiteks selline, et nimisõna (asi) peab tegusõna (sündmuse) käima panema – seeläbi kerkib esile metafüüsiline probleem, mis on sama keeruline ja peaaegu sama mõttetu kui meele ja keha vaheline probleem. Me ei saa rääkida “teadmistest” eeldamata, et on “keegi” või “miski”, kes teab. Samal ajal me ei mõista, et tegemist pole millegi muu kui grammatika omapäraga. Oletus, et teadmisel peab olema teadja, põhineb keelelisel, mitte olemuslikul alusel. See saab selgeks, kui me võtame omaks, et vihm ei vaja sadajat ega pilved pilvitajat, kui hiinlane saab ametliku küllakutse, võib ta vastata lihtsalt sõnaga “teadma” (知), mis tähendab, et ta on asja teadmiseks võtnud ja võib tulla või mitte.

Pennsylvania Ülikoolis viidi läbi hämmastavad katsed, kus leiti, et teise klassi lapsi, kes oskasid halvasti lugeda, võis nelja nädalaga kerge vaevaga õpetada lugema ja koostama lihtsaid lauseid hiina keeles. Ma et tea, kas keegi on seda meetodit proovinud kurtide lastega, kuid paistab, et ideograafiline keel oleks neile ideaalne vahend kirjalikuks suhtlemiseks. Sageli märgitakse, et nii hiinlased, kui ka jaapanlased joonistavad vesteldes näpuga õhku või lauale hieroglüüfe, et selgitada või täpsustada väljaöeldud sõnade mõtet.

Mõnikord öeldakse, et hiina kirjas on olemas tähestik, mille all mõeldakse teatud arvu standardseid komponente, millest kirjamärgid koosnevad. Kui õpitakse selgeks ideogrammide elementaarsed jooned ja komponendid, on märke palju lihtsam ära tunda ja meelde jätta, isegi kui ei teata veel nende tähendust. Hiina kirjamärkide lugemisel on kõige tähtsam see, mida kommunikatsiooni eriteadlased nimetavad “kujundite äratundmiseks”. Sellest meele funktsioonist saavad arvutid veel väga viletsasti jagu, sest see on mittelineaarne. Inimmeel tunneb kohe ära, et A, a, A, a, **A** ja **a** on üks ja sama täht, kuid arvutid jäävad sellega hätta. Pole aga mõeldamatu, et arvutid hakkavad jagama *kaishu*'d – kõige formaalsemat ja rangemat hiina kalligraafiastiili – ning lähenema nõnda mittelineaarsetele mõtlemisviisile.

Mittelineaarsuse idee on paljudele inimestele harjumatu, sellepärast selgitan veidi lähemalt. Hea organist, kes kasutab kümmet sõrme ja mõlemat jalga, saab akorde lüües korraka mängida kahteist meloodiat, ja isegi kui ta ei ole jalgadega eriti osav, võivad need tal järgida üht ja sama rütmi. Igatahes võib ta ette kanda kuuehäälsel fuugal – nelja häält käte ja kaht jalgadega. Matemaatilises ja teaduslikus kõnepruugis nimetatakse iga sellist häält muutujaks. Iga kehaorgani talitlus on samuti muutuja nagu selles kontekstis ka temperatuur, atmosfääri koostis, bakteriline keskkond, igasugu kiirguste lainepikkused ja gravitatsiooniväli. Meil pole aga aimugi, kui palju erinevaid muutujaid võib igas loomulikus situatsioonis välja eristada. Muutuja on protsess (näiteks meloodia, pulss, võnkumine), mida saab tähelepanu koondades eraldi jälgida, ära tunda ja mõõta.

Probleem, kuidas muutujatega toime tulla, on kaheksugune. Esiteks: kuidas muutujat ehk protsessi ära tunda ja identifitseerida? Näiteks, kas me saame vadata südant eraldi veenidest või oksid eraldi puust? Või mis täpselt eristab mesilase kulgu lille kulust? Selline eristamine on alati üksjagu suvaline ja kokkuleppeline, ning isegi kui seda väga täpselt kirjeldada, tulenevad erinevused pigem keelest kui nähtusest endast. Teiseks: keegi et tea, kui suur hulk muutujaid võib igas looduslikus või füüsikalises nähtuses korraka toimida. Näiteks muna väljahaudumisel. Munakoor on kõva ja kindel, aga kui me hakkame järele mõtlema, tuleb arvestada molekulaarbioloogiat, kliimat, tuumafüüsikat, linnufarmi tehnoloogiat, lindude seksuoloogiat ja nii edasi, kuni me mõistame, et see “üksiknähtus” on seotud kogu universumiga. Kuid teadlik tähelepanu, mis opereerib rittaseotud, sõnade või numbritega, ei võimalda jälgida enam, kui vaid mõnda väljaeraldatud ja nõndaviisi kirjeldatud muutujat. Igal hetkel niimoodi toimuda käib lineaarse kirjeldamise seisukohalt üle jõu. Siis püüame end veenda, et pöörame tähelepanu mõnele kõige tähtsamale ja olulisemale asjale, nagu ajalehetoimetaja valib välja uudiseid lõputute sündmuste hulgast.

Kõrv ei taba ühte hetkega nii palju muutujaid kui silm, sest heli võnkesagedus on madalam kui valguse oma. Alfabeetiline kiri esitab helisid, ideogrammid esitavad aga kujundeid ja, veelgi enam, nad esitavad maailma vahetult – siin ei ole mingit märki heli jaoks, mis on mingi asja nimi. Näiteks ei meenuta helis “lind” mitte midagi lindu ja ometi tunduks meile lapsik asendada see mõne täpsema nimetusega, nagu siuts, sirts või kraaks.

Peale kõigi nende ideogrammide kasulike omaduste on siin oluline ka vormiline ilu. Asi on ainult selles, et meie silmale on see eksootiline ja mõistetamatu. Mitte keegi ei hinda kirja ilu rohkem, kui hiinlased ja jaapanlased ise, kuigi mõni võib väita, et harjumine sellega teeb neid üksikõikseks kõige muu suhtes peale märkide tähenduse. Tegelikult on asi otse vastupidi: kalligraafiakunst on Kaug-Idas saanud sama kauniks kunstiks kui maal või skulptuur. Seinaorva riputatud kirjarulliga ei saa võrreldagi mõnd gooti tähtedega kirjutatud, raamitud ja seinale päälle säätud piiblimanitsust. Viimase tähtsus on sõnumis, esimese oma aga visuaalses ilus ja kirjutaja iseloomu väljenduses.

Ma olen tegelenud hiina kalligraafiaga palju aastaid, kuid ei pea ennast kaugeltki meistriks selles kunstis, mis on nagu tants pintsliga ja tušiga pehmel paberil. Kuna tušš on ju põhiliselt vesi, siis hiina kalligraafia, suunates pehme pintsliga (erinevalt kõvast pliiatsist) vee voolu, nõuab, et te läheksite vooluga kaasa. Kui te kõhklete ja jätate pintsliga kauaks ühele kohale või kiirustate, ehk püüate kirjutatud parandada, on selle tulemuseks ainult plekid. Kui te aga kirjutate hästi, tunnete ühel hetkel, et kõik toimub iseenesest, et pintsel teeb kõik ise nagu jõgi, mis kõiki vastumõjusid järgides teeb

kauneid lookeid. Hiina kalligraafia ilu on seesama ilu, mida me näeme liikuvast vees, vahus, piiskadesajus, keeristes ja lainetes, aga ka pilvedes, leekides ja suitsulõimes päikesepaistel. Hiinlased nimetavad sedalaadi ilu *li* järgmiseks. Hieroglüüf *li* (理) tähendab algselt nefriidi ja puu toime. Needham* tõlgib selle "orgaaniliseks koosluseks" (*organic pattern*), kuigi teda mõistetakse üldiselt rohkem kui asjade "põhjust" või "põhiolemust". *Li* on käitumisviis, mis toimib siis, kui ollakse kooskõlas *dao'*ga, looduse veevooluga. Õhu liikumine on samasugune ja seepärast väljendavad hiinlased elegantsi ja veetluse ideed hieroglüüfidega *fengliu* (風流), mis tähendabki tuulepuhangut.

Kaasaminek tuule või vooluga pluss inimese arukus ongi kogu purjetamise kunst – tuul püütakse purjedesse ja halsitakse vastuult. Buckminster Fuller** on väitnud, et purjetajad olid esimesed suured tehnikateadlased, kes õppisid navigatsiooniks tundma taevatahti, mõistsid, et maa on ümmargune, leiutasid plokkide ja talide süsteemi purjede heiskamiseks (seega kraana) ning kogusid algteadmisi meteoroloogiast. Nõnda rekonstrueeris Thor Heyerdahl oma Kon-Tiki ekspeditsioonil kõige primitiivsema purjelaeva, et näha, kuhu tuuled ja Vaikse ookeani hoovused teda Peruust kannavad, ning avastas hämminguga, kuidas tema usk leidis täieliku kinnituse koostöös loodusega. Arendagem mõtet edasi: kuna purjetamine on palju arukam kui aerutamine, võiks meie tehnoloogia kasutada energiasaamiseks pigem loodeid, jõgesid ja päikest, kui fossiilseid küttaaineid või kapriisset tuumaenergiat.

Nii nagu hiina kiri on loodusele sammuke lähemal kui meie oma, on ka muistne taoistlik filosoofia asjatundlik ja arukas looduse kulu, voolu ja toime järgimine, mis näeb inimese elu maailma kulgemisest lahutamatu osana, mitte aga sellest väljaspool seisva või sellele vastanduvana. Vaadates seda filosoofiat tänapäeva tsivilisatsiooni vajaduste ja probleemide taustal, sisendab ta suhtumist maailma, mis peaks olema kõigi meie ökoloogilise tehnoloogia saavutuste aluseks. Sellise tehnoloogia arendamisel pole küsimus tehnikas endas, vaid inseneride psühholoogilises suhtumises.

Senini on Lääne teadus pannud rõhku objektiivsusele – külmale, arvestavale ja eraldavale suhtumisele, millest ilmneb, et loodusnähtused, kaasa arvatud inimese organism, pole midagi muud, kui mehhanismid. Kuid nagu see sõna ise juba vihjab, on eeskätt objektina nähtud maailma vastuvõetamatu.*** Me tunneme tema halastamatu kurnamise olevat õigustatud, kuid nüüd oleme liiga hilja mõistnud, et keskkonnaravimine on kahjutasu meile endile – sel lihtsas põhjusel, et subjekt ja objekt ei ole üksteisest eraldi, ja et meie ja meie ümbrus on ühtse välja kulg, mida hiinlased nimetavad *dao'*ks.

Lõpuks meil lihtsalt pole teist võimalust, kui toimida koos selle kulgemisega, õppides suhtumist ja toimimisviise, mis oleksid tehnikas sama mõjusad nagu *judo* (柔道), "leebe dao" spordis. Kui inimolendid teevad panuse usaldusele üksteise vastu, et luua eluvõimeline ühiskond, peame me samuti riskeerima sellega, et sättida oma purjed looduse tuulde. Meie ise oleme lahutamatud sellest universumist ja kusagil mujal meil ei ole.

* Joseph Needham (s. 1900-1995) – kuulus inglise sinoloog ja teadusajaloolane, paljukõitelise entsüklopeedilise teoses "Science and Civilisation in China" autor. – M. L.

** Buckminster Fuller – ameerika insener ja tehnikateadlane, paljude tehnikaajaloo-alaste raamatute autor. – M. L.

*** Siin viidatakse sõnade *object* (objekt) ja *objectionable* (vastuvõetamatu, ebameeldiv) ühetüvelisusele inglise keeles. –M. L.

Lühendatult tõlgitud väljaandest: Alan Watts with the collaboration of Ai Chung-liang Huang, Tao. *The Watercourse Way*, N. Y. Pantheon Books, 1975. Inglise keelest tõlkinud Märt Läänemets